

7. **Parkin A.** On the practical relevance of Habermas's theory of communicative action / A. Parkin // Social Theory and Practice. – 1996. Fall. – Vol. 22. – P. 417–441.
8. **Pellizzoni L.** The myth of the best argument: power, deliberation and reason / L. Pellizzoni // The British Journal of Sociology. – 2001. – Vol. 52. – P. 59–86.
9. **Phillips Kendall R.** The spaces of public dissension: Reconsidering the public sphere / Kendall R. Phillips // Communication Monographs. – 1996. September. – Vol. 63. – P. 231–242.

Надійшла до редколегії 08.12.09

УДК 321.01

О. М. Чижова

НТУУ «Київський політехнічний інститут»

ПРАГМАТИЗМ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто прагматизм як один із шляхів вирішення актуальних проблем сьогодення. Прослідковано еволюцію розвитку прагматичної теорії, підкреслено тісний взаємозв'язок прагматизму як політичного метода з категоріями доцільності, необхідності, відповідальності. Висловлено думку, що і розвиток української державності, і становлення національної свідомості, і побудова громадянського суспільства, а також формування сталої стабільності знаходяться під впливом і політичного, і соціального, і економічного прагматизму.

Ключові слова: прагматизм, система, соціальна структура, трансформаційне суспільство, незалежність, національна свідомість, глобалізація, доцільність.

Рассмотрен прагматизм как один из путей решения актуальных проблем современности. Прослежена эволюция развития прагматической теории, подчеркнута тесная взаимосвязь прагматизма как политического метода с категориями целесообразности, необходимости, ответственности. Утверждается мысль, что и развитие украинской государственности, и становление национального сознания, и построение гражданского общества, а также формирование постоянной стабильности находятся под влиянием политического, социального и экономического прагматизма.

Ключевые слова: прагматизм, система, социальная структура, трансформационное общество, независимость, национальное сознание, глобализация, целесообразность.

The pragmatism as one of ways of the decision of problems which today are very actual is considered. Evolution of development of the pragmatical theory is traced, the close interrelation of a pragmatism as political method with categories of expediency, necessity, the responsibility is emphasized. It is asserted the idea, that development of the Ukrainian statehood, becoming of national consciousness and construction of a civil society affirms, and also formation of constant stability are under influence of a political, social and economic pragmatism.

Keywords: a pragmatism, system, social structure, transformational society, independence, national consciousness, globalization, expediency.

Серед філософських течій XX ст. однією з відомих є прагматизм, до якого сьогодні звертаються політики і закликають до «прагматичної» оцінки ситуації, що склалася в державі.

Прагматизм – це американська форма розвитку філософії позитивізму та орієнтація його на позитивний результат; він базується на протиріччі феноменів політичної свідомості, які усуваються шляхом створення альтернативних моделей для розв'язання проблем.

Політичний прагматизм (від грецьк. «pragma» – діло, дія) – орієнтація на досягнення ефекту політичної діяльності незалежно від багатьох критеріїв, як гуманістичних, так і моральних. Прагматизм можна розглядати як метод владнання спорів, побудови політичних програм, для розробки та вирішення яких необхідно вибрати той варіант, що сприятиме досягненню позитивних результатів. Але слід підкреслити, що поняття «прагматизм» вживають, щоб підкреслити – це вірно, а все, що не збігається з розумінням цієї категорії тим чи іншим політиком – непрагматичний підхід. Крім того, аргументуючи свою позицію, політики застосовують термін «прагматична політика» або фразу – це «істинно», «правильно», тобто прагматично. Таким чином, сутність прагматизму різко змінюється. Так, за Пірсом, прагматизм не є благо, справедливість, користь, а є своєрідним рівнем реалістичного впровадження та втілення в життя тих чи інших ідей. Пірс вважав, що будь-яка істина тимчасова і перестає бути істиною, коли з'являються нові істини та ідеї, дії, що констатують корисні можливості їх практичного застосування [2].

Прагматизм, як політичний метод, тісно пов'язаний також з категоріями доцільності, необхідності, відповідальності. Прагматизму відводиться значна роль у всіх важливих суспільно-політичних процесах. Так, з точки зору доцільності та необхідності, реформи, що проводяться в Україні, повинні пройти апробацію на можливість їх реалізації, а пріоритетними мають стати ті з них, реалізація яких є найбільш ймовірною. Отже, за допомогою прагматизму, як філософської категорії, можна здійснювати селекцію ідей, дій, що сприятимуть суспільному розвитку, а також розбудові структурованого суспільства, здатного усвідомити свої соціально-політичні інтереси та потребу їх захисту. З'ясування цих питань і є метою даної статті.

Україна переживає непростий історичний період. У всіх сферах суспільного життя відбуваються кардинальні зміни. Та які б зрушення загальнонаціонального масштабу у цей час не відбувалися, які б потужні політичні, соціальні та інші чинники не впливали на цей процес, в епіцентрі подій перебувають конкретні люди, конкретні особистості, від яких залежить успіх розпочатих перетворень. В умовах утвердження демократичних засад життєдіяльності суспільства роль людини, її ділової, підприємницької, організаторської активності зростає. Така вже діалектика нинішніх соціальних процесів.

Ситуація в Україні сьогодні така, що треба негайно відшукувати нову модель стабільності, визначати шляхи виходу з кризи одночасно в духовній, соціальній, економічній і політичній сферах життєдіяльності. Слід зазначити, що в усіх цих просторах одночасно протікають життєво важливі для України процеси:

- 1) утвердження української державності;
- 2) становлення національної свідомості;
- 3) побудова громадянського суспільства;
- 4) формування сталої стабільності.

А на ці процеси суттєво впливає прагматизм – і політичний, і соціальний, і економічний. Іншим націям і народам на вирішення цих процесів історія відводила сторіччя. Нам, щоб долучитися до гурту цивілізованих суспільств, – лічені роки, а звідси постає справді доленосна для України проблема:

– або семимильними кроками пройти послідовно всі шляхи школи цивілізації;

– або стрімко вийти на упередження прогресу, до якого проклала шлях українська держава.

Україна перебуває у надзвичайно хиткому стані. Державотворення без прагматичного впливу може легко вилитися в тоталітаризм, як це сталося в Туркменістані та Узбекистані, або обернутися значною втратою ознак незалежності й затягування в орбіту Росії, як сталося з Білоруссю та йде до того в деяких інших регіонах.

Процеси національного пробудження легко переходять у міжнаціональні війни, особливо, якщо в цьому зацікавлені зовнішні сили (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Молдова, Югославія). На жаль, в Україні, якщо враховувати вплив прагматизму, для цього є всі умови – російськомовне населення Донбасу і Криму та імперсько-шовіністська непримиренність Росії щодо незалежності України.

Соціологічний аналіз політичного життя в незалежній Україні дає можливість зробити висновки про те, що українське суспільство є надзвичайно розпорошеним у своїх політичних поглядах і переконаннях.

Причому цей розподіл не йде за якоюсь одною ознакою – етнічною, культурною, релігійною чи ідеологічною. Представники якоїсь однієї групи (наприклад, робітники, селяни) мають різні політичні симпатії та уявлення про шляхи подальшого розвитку, а в час політичної та фінансово-економічної кризи українців найбільше хвилює стан економіки країни, тому що від цього залежить соціальний розвиток та соціальні гарантії.

Отже, в Україні нині ще тільки розгортається процес структуризації суспільства з виділенням певних груп і прошарків, появою та інституціоналізацією нових, не існуючих раніше елементів соціальної структури, в якій людина – це суб'єкт, здатний контролювати оточення та створювати власне соціальне середовище і посилювати дію чинника суспільного розвитку української держави [5]. З'ясування соціального змісту прагматизму дає можливість задовольняти суспільні інтереси всіх верств населення в процесі суспільного розвитку українського суспільства.

Слід підкреслити, що будь-яка соціальна система – унікальна модель виживання українського суспільства саме в цей період і саме в цій ситуації. Як стверджує прагматизм, мистецтво суспільної життєдіяльності – вчасно трансформувати, розвивати та замінити старі моделі виживання на нові, найбільш життєздатні за теперішніх умов. Унікальність прагматичних моделей виживан-

ня українського суспільства обумовлюється, з одного боку, вибором та адаптацією до своєї структури універсально-прагматичних моделей виживання, напрацьованих людством, а з іншого – збереженням власної своєрідності та унікальності. Життєздатність соціальної системи визначається її культурою – мистецтвом творити, трансформувати, вибирати, адаптувати та програмувати моделі виживання, як твердять вчені-прагматики.

І соціальні, і політичні системи мають дві фундаментальні особливості: перша – їхня структура складна та динамічно нестабільна, оскільки демократичні системи мають надзвичайно розгалужений і потужний механізм самоорганізації порівняно з механізмом прямого управління. Прагматична побудова механізму цілковито прямого раціонального управління соціально-політичною системою неможлива. Не можна до кінця збагнути природу і складність процесів самоорганізації, а якби це і вдалося, то механізм управління має бути не меншої складності, ніж сама система: і соціальна, і політична. А чим більш зрегульована соціально-політична система, тим більша, з точки зору прагматиків, невизначеність її майбутнього стану, ймовірність вибуху, кризи чи навіть катастрофи. Крім того, якими б жорсткими та сильними не були мотиви придушення процесів саморегуляції, всі вони з часом слабнуть, а всі тоталітарні системи розвалюються саме через те, що побудовані на жорстких засадах всеохоплюючого централізованого управління, які майже повністю ігнорують процеси самоорганізації, процеси прагматичних дій.

Друга особливість – соціально-політичні системи не мають явно вираженої глобальної мети. Якщо така прагматична мета і є, то вона настільки глибоко латентна щодо людського усвідомлення, що визначити її в поняттях раціональних знань поки не вдається. Тим більше, що глобальну, наперед запрограмовану мету соціально-політичної системи, як показав історичний досвід, неможливо задати (нав'язати) ззовні. Тому немає жодного сенсу говорити про цілеспрямований розвиток соціально-політичної системи, краще – про безперервний пошук прагматичних моделей виживання в певний період за певних умов. Термін «розвиток» слід розглядати тільки в тому розумінні, що і соціальні, і політичні системи динамічно, прагматично ускладнюються. Однак ускладнення не означає вдосконалення, а тому за критерій соціально-політичної системи краще брати не ступінь розвитку, а ступінь стабільності за даних конкретних умов. У такому разі під «розвинутими» соціально-політичними системами (країнами) краще розуміти «стабільні».

Загальновідомо, що наша країна переживає перехідний період, тобто реально в суспільстві одночасно існують дві соціальні політики – соціальна політика соціалізму і соціальна політика ринкової держави. Притому численні наукові дослідження, які використали прагматичний метод, виявили, що ці складові політики хаотично змішані.

В економічній сфері в основному завершено розподіл і приватизацію суспільного багатства, але це не привело до становленні ринкової демократії: командні висоти економіки монополізовано гігантськими напівдержавними корпораціями, що мають власні корисні прагматичні інтереси, а дрібний і середній бізнес опинився у правових і економічних лещатах і не отримав очікуваного розвитку. Відповідно не заявив про себе новий тип власника,

зацікавлений в ефективному розвитку виробництва. Масові групи працівників виявилися ще більш відчуженими від створеної ними власності і безправнішими, ніж за радянських часів. Трудова мобільність не посилювалася, а ще більш ослабла. Як наслідок, виробництво не тільки різко скоротилося, а й деградувало у структурному і технологічному відношеннях, а найгостріші економічні суперечності поглибилися. Галузі, відповідальні за задоволення соціальних потреб людини і за політичну стабільність, що за радянських часів забезпечували невисоку, але прийнятну якість життя населення, нині все більше деградують.

Під серйозною загрозою знаходяться і демократичні завоювання часів «перебудови і гласності», пов'язані з розширенням прав і свобод людини. Політична демократія все більше стає зовнішнім оформленням тоталітаризму. Корупція не просто набула значного поширення, а виявилася органічно вмонтованою у нову систему суспільних відносин. Помітно звузилася свобода слова та межа гласності, більшість засобів масової інформації фінансується з огляду на інтереси конкретних груп і виконує їхні замовлення, джерел незалежної інформації замало, до того ж вони важкодоступні, особливо в провінції.

Складність економічного і політичного розвитку концентровано відбивається в соціальній сфері, що підкреслюють прагматичні тенденції в сучасній Україні. Зросла поляризація суспільства: економічні і політичні ресурси правлячих груп набагато розширилися, а іншої частини суспільства істотно звузилися. За розрахунками вчених, 10% сімей привласнюють 50% прибутків і володіють 80% суспільного багатства країни. Закриття багатьох підприємств призвело до масового безробіття, не виплачуються регулярно зарплати і пенсії, різко погіршилися умови соціального забезпечення і соціального захисту населення, 39% сімей зазнають серйозних нестатків, недоїдають, хворіють, передчасно вмирають. У зв'язку з цим періодично виникаючі рухи масового протесту не знаходять розуміння і дійового відгуку влади. Особливо тривожать прагматичні тенденції, що спостерігаються стосовно молодих поколінь: падає народжуваність, погіршується здоров'я новонароджених, поширюються хронічні захворювання дітей, знижується здоров'я призовників [4]. Все це погіршує чинники суспільного розвитку.

Стан соціально-політичної сфери сьогодні – болюча точка України. Невирішеність соціальних проблем є одним з головних чинників застійної кризи економіки. Говорячи про принципові цілі й напрямки реформ з точки зору прагматизма природно порушити питання: що саме трансформується в сучасній Україні та інших пострадянських суспільствах? Адже не виокремивши деякого центрального об'єкта, на зміну якого спрямовано реформи і стосовно якого варто оцінювати їхні результати, навряд чи може йти про будь-яку цільову і прагматичну стратегію. Можна припустити, що соціальна трансформація та чинники суспільного розвитку України охоплюють три прошарки суспільного устрою. Найбільш доступним об'єктом цільової реформаторської діяльності є інститути, що визначають соціальний тип суспільства: інститути влади, власності, громадянського суспільства, прав і свобод людини. Причому прямому реформуванню піддається тільки адміністративно-правова частина інститутів, тоді як їх соціокультурні засади можуть слугувати об'єктом лише непрямого регулювання.

Більш глибинний і менш керований прошарок суспільного устрою репрезентується соціальною структурою. Безпосередньо реформувати її неможливо, а бажаних зрушень у ній можна досягти лише шляхом перетворення відповідних інститутів. Водночас зрушення у соціальній структурі є більш змістовним, надійнішим і більш суспільно значущим критерієм оцінки реформи, ніж перетворення формально-правових засад інститутів.

Нарешті, найбільш фундаментальним і тому стратегічним об'єктом перетворень служать соціокультурні характеристики суспільства: структура домінуючих цінностей, потреб, цільових орієнтацій, мотивацій, норм і засобів повсякденної діяльності. Більш обгрунтовано судити про те, рухається суспільство у напрямі прогресу або у бік деградації, можна по змінах у його культурних характеристиках. Отже, чим більше глибинним є той чи інший «прошарок» суспільного устрою і чим більш фундаментальну роль він відіграє, тим менше ті зміни, що відбуваються в ньому, залежать від узагальнених інтересів основних учасників політичного життя країни.

Саме в цих умовах соціальна політика має звернутися перш за все до індивіда і стати виявленням глобального прагматизму.

Глобальний прагматизм – це невід'ємна риса архаїчної народної свідомості, що збереглася повсюдно на нашій планеті, однак, переважно в сільській місцевості, оскільки місто нанесло найбільший удар по глобальному прагматизмові [5].

Цікаво, що ситуація, яка зараз склалася в Україні, трохи нагадує етап, пройдений Західною Європою, коли основна увага зосереджувалась на вирішенні економічних проблем, а завдання по оздоровленню соціальних відносин вважались другорядними. Історія виникнення і розвитку глобальних світових проблем запевняє у ризикованості подібної розстановки пріоритетів.

Замість глобальної мети, яку спрямовує прагматизм, спостерігаємо справжнє розмаїття локальних цілей трансформаційного суспільства, які повсякденно перебувають у процесі переоцінки щодо їх набору, ієрархії та домінування... Іноді деякі з них набувають досить сильної ваги. Так, нині молодій українській державі притаманні незалежність, національна свідомість, початки громадянського суспільства.

Сучасна історична мить поставила українське суспільство і кожного громадянина перед глобальною проблемою – або повернутися назад до патерналістської моделі, коли за Україну і за кожну людину робиться вибір поза межами їх свідомості і відповідальності, або зробити рішучий крок до активної інтернальної моделі, коли кожна людина, кожна держава під впливом дій прагматичних тенденцій вступає в стан вибору стратегії і тактики і бере на себе всю відповідальність за втілення в життя та поглиблення трансформаційних процесів розвитку.

Постсоціалістична трансформація являє собою складне суперечливе явище, має свої оригінальні особливості, залежно від географічних, національних особливостей різних країн та регіонів. Слід підкреслити, що важливим фактором і критерієм трансформаційних процесів як в Україні, та і в світі в цілому є ступінь міжнародного співробітництва та його адекватність реаліям глобалізації.

Трансформаційні процеси в постсоціалістичних країнах дають можливість простежити прагматичний контекст соціальних перетворень з точки зору еліти

прагматиків. Це стосується й України. Еліта прагматиків виокремилася переважно з середнього ешелону колишньої української партійної номенклатури та представників агропромислового комплексу командної економіки, яким в умовах політичної, економічної нестабільності в Україні початку незалежності довелося керувати державою. Прагматизм державної влади, по-перше, втримав країну від розвалу і зберіг громадянський спокій, а по-друге, не виробив жодного стратегічного курсу розвитку, що призвело до усунення еліти прагматиків з політичного Олімпу восени 2004 р. [3].

Сьогодні в Україні економічний прагматизм підмінено гострим ідеологічним протистоянням революційного характеру, яке позбавлене смислу для більшості громадян України, тому що висувуються ілюзорні ідеї, які ніде, ніколи не будуть реалізовані [6].

Політичний ландшафт України є продуктом прагматичної номенклатури, усвідомлення якою комуністичної ідеології, лише як інструменту, а не реально-го відображення дійсності, є абсолютно прагматичним.

Доцільно зазначити: головною цінністю політичного прагматизму є досягнення поставленої мети за будь-яку ціну, а головним критерієм мети – її користь. Це сьогодні спостерігаємо в Україні. Оскільки доктрина прагматизму не наводить однозначного трактування категорії користі, можна стверджувати, що ця проблема поширена на вільне трактування в суспільстві. Така невизначеність призводить до недосконалості політичної практики, застосованої на принципі політичного прагматизму [3].

Може існувати конфлікт між свободою індивіда і міркуваннями добробуту, спонукаючи розрізняти принципи, зорієнтовані на прагнення і принципи, зорієнтовані на ідеали.

Прагматична школа абсолютизує принципи, зорієнтовані на прагнення, та заперечує, принципи, зорієнтовані на ідеали. Бажання, прагнення, потреба через їх усвідомлення формують інтереси та цілі. Якщо прагматизм у душі конвенційної традиції формулює суть політичної доцільності як реалізацію узагальнених інтересів і досягнення цілей, які є корисними, то варто визначитися з групами інтересів основних учасників політичного життя країни: по-перше, суспільства, як пасивного учасника політичного життя, власне громадян даної держави, які є джерелом влади та утримувачем владних інститутів для своїх потреб; по-друге, державу як головний політичний інститут, суб'єкт міжнародної політики; по-третє, владну еліту.

До інтересів суспільства можна віднести добробут, свободу та перспективи, а до інтересів держави – незалежність, цілісність, безпеку, міжнародне становище; до інтересів владної еліти відносимо: могутність, заможність, легітимність, авторитет, стабільне положення. Слід зазначити, що групи інтересів підібрані довільно, як і їх носії.

«...Держава ніколи не досягає всіх цілей і не втілює в життя всі національні інтереси й цінності – це неможливо. Це одна з причин, чому політику можна розглядати як сукупність дій по досягненню максимуму можливого з усього спектру бажаного. Заради цього політику дуже часто доводиться жертвувати одніми цілями й інтересами

заради досягнення інших, більш важливих. ...Втрата суспільством і владою здатності визначити цілі і досягти їх веде до кризи суспільства і розвалу влади» [1].

Отже, прагматизм зняв табу з багатьох аспектів політичної практики і залишив у пантеоні науки доцільність, він не залишився на рівні інтелектуальної філософської теорії, а став пасивним світоглядом багатьох політичних сил різних країн.

Бібліографічні посилання

1. Брегеда А. Ю. Основи політології / А. Ю. Брегеда. – К., 1997.
2. История философии: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. И. А. Ильина. – М., 2001. – С. 39.
3. Прагнення. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Основи, 2005. – 549 с.
4. Рибак В. Український вибір: ідеологічні фантоми чи економічний прагматизм? / В. Рибак, В. Семиноженко // Політична думка. – 2001. – № 1–2. – С. 3–7.
5. Філософія: Підручник / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль – К.: Академвидав, 2007. – 256 с.

Надійшла до редколегії 21.12.09

УДК 381.008.8

А. А. Шуліка

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТРИПАРТИЗМ ЯК ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто систему трипартизму як окремий інститут політичної системи, яка спричиняє вагомий вплив на її стабільність та ефективність функціонування.

Ключові слова: трипартизм, політична система, соціальне партнерство, розвиток.

Рассмотрена система трипартизма как отдельный институт политической системы, которая оказывает большое влияние на ее стабильность и эффективность функционирования.

Ключевые слова: трипартизм, политическая система, социальное партнерство, развитие.

The system of triad policy as separate institute of the political system which renders great influence on its stability and efficiency of functioning is examined.

Keywords: institute of political system, political system, social partnership, development.

Актуальність даної статі обумовлюється тим, що світовий досвід переконливо засвідчує, що проблеми економіки, суспільного життя, у тому числі у сфері застосування найманої праці, та стабільності політичної системи вирішуються оптимально, якщо реалізується орієнтація не на конфронтацію, а на досягнення соціальної злагоди, узгодження інтересів різних суспільних груп.

© Шулика А. А., 2010